№ 165 Սեպտեմբերի 19 (Հոկտեմբերի 1) 1880 Սեպտեմբերի 19 (Հոկտեմբերի 1) № 165

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն Խմբագրատան մէջ:

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ“.

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Մայրենի լեզու:—Ներքին տեսութիւն: Նամակ Գանձակից: Ներքին լուրեր:—Արտաքին տեսութիւն: «Голосъ» լրագրի թղթակցութիւնը: Հայաստան:—«Մշակի» հեռագիրներ:—Յայտարարութիւններ:—Բանասիրական: Նամակ Բագուից:

ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՈՒ

—

Ամենապայծառ օրինակ այն ճշմարտութեան, որ ազգութիւնը գլխաւորապէս մայրենի լեզուի մէջն է, մայրենի լեզուով է պահպանվում, կարող է մեզ համար լինել Ունգարիան:

Յայտնի է որ ունգարացիները մի վայրենի ֆիննական ցեղին պատկանող ազգ են, որոնք եկան Եւրոպա Ասիայի խորքերից և զետեղվեցան Եւրոպայի այն երկրի մէջ, որ այժմ Ունգարիա է կոչվում: Ցեղով նրանք տարբեր էին բոլոր եւրոպական ազգութիւններից, կրօնով նրանք կռապաշտ էին, նրանք կորցրին իրանց առաջվայ հայրենիքը, Ասիայի խորքերից, Եւրոպա տեղափոխվելով: Եւրոպա գալով նրանք ընդունեցին կաթօլիկութիւնը: Ուրեմն նրանք փոխեցին համ իրանց հայրենիքը, համ էլ իրանց կրօնը,— բայց գարձեալ պահպանեցին իրանց ազգութիւնը: Այդ բաւական չէ: Այժմեան անտրոպօլօգիական գիտութիւնը ապացուցեց, որ այժմեան ունգարացիները այլ ևս չեն պատկանում իրանց արիւնով այն հին ցեղին, որ գաղթեց դէպի Եւրոպա, այլ խառնվելով իրանց շրջապատող եւրոպական ազգերի հետ, ունգարացիները այժմ ցեղով եւրոպացիներ են դարձել:

Բայց չընայելով որ թէ հայրենիքը, թէ կրօնը, թէ ցեղը փոխվել է այդ ազգութեան մէջ, այնու ամենայնիւ ունգարացիները պահպանեցին իրանց ազգութիւնը միմիայն իրանց մայրենի լեզուի շնորհով և ունգարացրել են մինչև անգամ իրանց երկրում ապրող և իրանց շրջապատող գերմանացիներին և սլավեաններին:

Որքան, ուրեմն, մեծ դեր է խաղում մայրենի լեզուն: Այն ազգութիւնը որ պահպանել է իր մայրենի լեզուն, նա կը պահպանի իր ազգութիւնը, թէ կուզ փոխէր իր կրօնը և փոխէր իր հայրենիքը:

Ի հարկէ կրօն փոխելը անպատճառ հարկ չը կայ, բայց երբ որ մի ազգութիւն հաւատացած է որ կրօնի մէջն է միայն իր ազգութիւնը, բայց մի և նոյն ժամանակ արհամարհում է և մոռանում է իր մայրենի լեզուն, ինչպէս այդ պատահել է, օրինակ, Վրաստանի հայերի հետ,—այն ժամանակ ազգը վտանգի մէջ է գտնվում կորցնել և իր ազգութիւնը:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԳԱՆՁԱԿԻՑ

—

Սեպտեմբերի 10

Միացեալ Ընկերութեան անունով ժողոված եմ իմ բարեկամներից 29 ր.: Ուղարկելով ձեզ այս գումարն, խնդրեմ խոնարհաբար հասուցանել յիշեալ ընկերութեանց հայոց, տպելով նուիրատուաց անունները ձեր պատուական թերթի մէջ:

Գրիգոր քահանայ Թումանեանց 2 ր., Օհաննէս Տէր-Ներսէսեանց 5 ր., Գրիգոր Իսահակեանց 5 ր., Ավետիս Նսամանեանց 2 ր., Մարտիրոս Նաբաթեանց 10 ր., օրիորդ Հռիփսիմէ Նաբաթեանց 5 ր.: Ընդամենը 29 ր.: Ես այս նամակիս հետ ուղարկում եմ նաև 32 ր.: Խնդրեմ խոնարհաբար հասուցանել Վան քաղաքն, սրբազան Խրիմեան Հայրիկին, վասն հիւանդանոցի Վան քաղաքի, տպելով ձեր լրագրի մէջ նուիրատուաց անունները:

Բժիշկ Արտեմ Համասփիւռ 10 ր., Մարտիրոս Նաբաթեանց 10 ր., Գրիգոր Իսահակեանց 5 ր., Օհաննէս Տէր-Ներսէսեանց 5 ր., Գրիգոր քահանայ Թումանեանց 2 ր.: Ընդամենը 32 ր.:

Մարտիրոս Նաբաթեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Այս օրերս հրատարակվեցաւ ԹԻՖԼԻՍԻ մէջ, Գլխաւոր Կառավարութեան տպարանում դօկտոր Գրիգոր Արծրունու դասախօսութիւնը «Սովը Թիւրքաց Հայաստանի մէջ» գերմանական թարգմանութեամբ: Դասախօսութիւնը թարգմանել է պ. Աբրահամ Ամիրխանեանց: Բրօշիւրի վերնագիրն է «Die Hungersnoth in Turkisch-Armenien» և ծախվում է թէ «Մշակի» խմբագրատան մէջ և թէ «Կենտրօնական գրավաճառանոցում:» Բրօշիւրի գինը 20 կոպէկ է:

—

Մեզ հաղորդում են, թէ Լօռու գիւղերում թափառում է մի երիտասարդ, որը ձևացնում է իրան Լազարեան ճեմարանում աւարտած, և զանազան գիւղերում վարժապետի պաշտօն ընդունելով, մի քանի ամիս ծառայում է, և մի տարվայ ռոճիկը ստանալով փախչում է: Մի և նոյն պարոնը մի գիւղում իրան ձևացրել էր ակցիզնի չինովնիկ, վերջը խարերայութիւնը յայտնվելով սաստիկ ծեծ էր կերել գիւղացիներից:

—

Մի երիտասարդ ներկայանում է ՕԶՆՈՑ ուսումնարանի հոգաբարձու տէր Տ. Ա. քահանային և խնդրում է վարժապետի պաշտօն: Հոգաբարձու տէր հայրը պատասխանում է, թէ այդ պաշտօնը կը ստանայ այն ժամանակ, երբ բոլոր հոգաբարձուներին մի լաւ ճաշ կը տայ: Երիտասարդը միկիտանխաններից մէկի մէջ ճաշ է պատրաստել տալիս և հրաւիրում է բոլոր հոգաբար-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԲԱԳՈՒԻ ՄԱՐԴԱՍԻՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ

—

«Մշակի» մէջ ոչ սակաւ անգամ քննված է և դեռ Բագուի «Մարդասիրական ընկերութեան» գործունէութիւնը: Իսկ ես այս անգամ իմ կողմից պիտի աշխատեմ մի փոքրիկ լոյս ձգել այդ հիմնարկութեան մի քանի մթին կէտերի վրա:

Մի կողմից գործունէութեան խիստ ընդարձակ նպատակ, միւս կողմից, ամենահնչին արդիւնք, որին կարողացել է հասնել ընկերութիւնը—աչա այդ է, որ շատ զարմացնում է ամեն մէկին, ովքեր հետաքրքրվում են ծանօթանալ նրա գործունէութեան հետ: Ընկերութեան նպատակն է տարածել կրթութիւն Ռուսաց Կայսրութեան հայ ժողովրդի մէջ: Ինչպէս երեւում է, աշխատութեան այդ սահմանը խիստ ընդարձակ է, և մեր հասարակութեան պէտքերի վերաբերութեամբ կատարելապէս բաւականացուցիչ է: Բայց գործի մէջ երեւում է, որ ընկերութիւնը իր գոյութեան տասն տարվայ ընթացքում հիմնել է միայն երկու դասատներից բաղկացած մի դպրոց, որի կազմակերպութիւնը ներկայացնում է հակամանկավարժական հափազանց թերութիւններ, և բացի այս դպրոցից, իր ծախքով պահում է երկու—երեք թօշակաւոր աշակերտներ բարձր ուսումնական հիմնարկութիւնների և վարժապետական սեմինարիաների մէջ: Դա մի իրողութիւն է, որ ուշադրութեան արժանի է, և աւելի զարմացնում է մեզ այն պատճառով, որ մի և նոյն նպատակ ունեցող հիմնարկութիւնները Թուրքական Հայաստանում արագութեամբ յառաջադիմութիւն են անում և աւելի համակրութիւն են գտնում մեր մէջ: Մինչդեռ մենք շատ անգամ մոռանում ենք, թէ «Մարդասիրական ընկերութիւնը» գոյութիւն ունի մեզ մօտ:

Մեզ կը հարցնեն՝ արդեօք ինչ է ընկերութեան մի այսպիսի անշարժութեան պատճառը: Այդ հարցին պատասխանելու համար պէտք է բացատրել ընդհանուր պատճառները, որոնք առհասարակ առիթ են լինում այս տեսակ հիմնարկութիւնների անաջողութեանը: Առաջին տեղը այդ պայմանների մէջ բռնում է ընկերութեան գործերը կառավարող ընդունակ մարդիկների բացակայութիւնը, որոնք ուղիղ կերպով հասկացած լինէին ընկերութեան նպատակը:

Սկզբից խորհրդի անդամներ ընտրված են եղել ընկերութեան հիմնողներից, որոնք կոչվում են «պատուաւոր» անդամներ, և այս կոչումը վայելում են միայն այն պատճառով, որ նուիրել են փողերի բաւական նշանաւոր մի գումար: Այսպիսով, ոչ մի թարմ մարդ, ոչ մի ներկայացուցիչ ինտելիգենցիայի, որոնք փող չէին նուիրած, և չէին կարող յայտնվել ընկերութեան կառավարիչների շարքում: Շատ պարզ է, որ գործի կառավարութիւնը պիտի ընկնէր մնացած ձեռքերի մէջ:

Լինելով ըստ մեծի մասին անկիրթ վաճառականներ, և իրանց հասկացողութեան կէտից նայելով մի բարեգործական հիմնարկութեան վրա, դրանք վճռեցին՝ իրանց երկու դասատնից բաղկացած դպրոցը բաց անել Բագուի մէջ: Այդ միտքը այն կողմից աւելի նպաստաւոր էր նրանց համար, որ դրանով խորհրդի և ընկերութեան անդամները կազատվէին իրանց որդիները գիմնազիա ուղարկելու դժուարութիւնից, ուր ուսում վերջացնելու համար պէտք էր գոնէ եօթ տարի, իսկ իրանց բաց արած դպրոցում երկու տարվայ մէջ նրանց որդիները ձեռք կը բերէին այնքան գիտութիւն, որ բաւական կը լինէր նստել խանութում և անգրագէտ կերպով նշանակել վաճառքների ծախսը: Այստեղից հասկանալի է վարժապետների ընտրութիւնը, որոնց մեծ մասը զուրկ են լինում մինչև անգամ պրօգիմնազիայի վկայականից: Այստեղից յայտնի է և այն, թէ ինչու մի այնպիսի ինքն ըստ ինքեան գեղեցիկ հիմնարկութիւն, որպէս է դպրոցը, չէ թողնում որ և իցէ իրական հետքեր, և ժողովրդական դպրոցների տեսչութիւնը ամեն անգամ անհրաժեշտ է համարում ցոյց տալ նրա հակամանկավարժական դրութիւնը: Դուք կը հարցնէք, թէ ինչ էր շինում մինչև այդ ժամանակ ինտելիգենցիան, և ինչ էր անում ընդհանուր ժողովը: Ինչ որ վերաբերում է առաջինին, սկզբում նա գործին չէր մասնակցում, բայց երբ որ այդ օգտաւէտ գործը ընկաւ նրա ձեռքը, այն ժամանակ իր սովորական ծուլութեամբ սկսեց ձանձրանալ, սկսեց տաղտկանալ, և նոյն ծուլութեամբ շարունակում է մինչև այսօր: Իսկ ընդհանուր ժողովը, որ բաղկացած էր մանր վաճառականներից, չէր համարձակվում ձայն բարձրացնել իր բարերարների (հիմնադիրների) առաջև, և այսպիսով ընկերութիւնը տարէցտարի քարշ էր տալիս իր գոյութիւնը, առանց հասարակութեան ուշադրութեան և առանց ինտելիգենցիայի մասնակցութեան:

Խորհրդի անդամների թւում (կանօնադրութեան համեմատ նրանք ինն հոգի պէտք է լինեն) այժմ դժուար չէ գտնել կրթված մարդիկ, որոնցից մէկը, օրինակ, կարելի է համարել պ. Անտոնովին (նախկին ազատամիտ մանկավարժը, յետոյ հաշտարար միջնորդ— Мировой посредникъ — իսկ վերջը գաւառապետ) որը աւարտել է Մոսկվայի համալսարանում: Բայց ճշմարիտն ասած, ես այն կարծիքի եմ, որ շատով կարելի է հաւատալ այն տեսակ մարդիկների անկեղծ անձնանուիրութեանը դէպի ժողովրդական կրթութեան գործը, որպիսիներն են՝ Առաքել Ծատուրով կամ Մատաթով, որոնք իրանց սեպհական հասկացողութեամբ այն չետևանքին են հասել, թէ անհրաժեշտ է նպաստել «Մարդասիրական ընկերութեան» գործին,—քան թէ հաւատալ ինտելիգենցիայի զանազան կեղծ ներկայացուցիչներին, որոնց համար ամեն գործ խորթ և օտար է, եթէ նրա մէջ անձնական շահ չը կայ: Դրանց երգը երգված է: Գործի համար պէտք են այժմ նոր և աւելի թարմ ուժեր: Իսկ հին տեսակի գործիչները, ժամանակ է, որ բոլորովին հրաժարական տան: Լուսաւորութեան գործը պէտք է գտնվի ինտելիգենցիայի ձեռքում, բայց ոչ թմրած, մեռած ինտելիգենցիայի ձեռքում, այլ—կենդանիների: Մի ուրիշ էական պատճառ, որ արգելում է ընկերութեան գործի օրինաւոր ընթացքը,—այդ կանօնադրութեան թերութիւնն է, որը ոչ սակաւ անգամ խորհրդի անդամներին շփոթութեան մէջ է գցում և դժուարացնում է գործողութեան ազատութիւնը:

Այսպիսի թերութիւններից մէկը կարելի է համարել կանօնադրութեան այն յօդուածը, որի հիման վրա ընկերութեան ընդհանուր ժողովը կարող է կազմվել իւրաքանչիւր տարի միանգամ միայն, ընդհանուր հարցեր քննելու համար,—մինչդեռ Ռուսաստանում բարեգործական նպատակ ունեցող բոլոր հիմնարկութիւնները, ընդհանուր ժողով հրաւիրելու վերաբերութեամբ, դրված են ընկերութեան նախագահի և խորհրդի կամքի ներքոյ, որոնց իրաւունք է տրված նշանակել ընդհանուր ժողովներ, երբ և հարկը պահանջելու լինի:

Այդ յօդուածը աւելի արգելառիթ է լինում գործի կանոնաւոր ընթացքին, եթէ ի նկատի առնենք և այն հանգամանքը, որ տարեկան ժողովների մէջ սովորաբար կարդում են անդամների հա-